

Ο Τσαμαντιώτης λόγιος Νικόλαος Νίτσος (1865-1940)

Ο άνθρωπος - το έργο του - η εποχή του.

[Προσκύνημα στη γενέθλια γη. Ένα ταξίδι χωρίς γυρισμό](#)

[Ιστορικές μαρτυρίες από το έργο του](#)

[Ο ερημίτης λόγιος του Τσαμαντά](#)

[Το λαογραφικό έργο του Νίτσου](#)

[Το τέλος πριν από τη θύελλα](#)

1. Προσκύνημα στη γενέθλια γη. Ένα ταξίδι χωρίς γυρισμό

Μέρες Αύγουστου 1914...Εκείνο το καλοκαιριάτικο δειλινό, ένας μεσόκοπος καλοντυμένος ταξιδιώτης ξεπέζεψε μπροστά στο παλιό σπίτι του παπα Σταύρου Νίτσου, στον Περαιμαχαλά του Τσαμαντά. Αγκαλιές συγγενικές άνοιξαν για να σφίξουν τον νέο επισκέπτη, άγνωστον ωστόσο στους περισσότερους χωριανούς. Ακόμα και οι γερνότεροι θα δυσκολεύθηκαν να αναγνωρίσουν στο πρόσωπο του νεοφερμένου τον Νικόλα, τον μοναχογιό του παπα Σταύρου Νίτσου, που πριν από 30 χρόνια, μαθητούδι τότε, είχε καταφύγει μαζί με τον πατέρα του, κυνηγημένος από τους αγάδες των Φιλιατών, στην Κωνσταντινούπολη. Από τη Βασιλίδα των πόλεων θα έκανε τώρα το μακρινό ταξίδι του νόστου για ένα προσκύνημα στη γενέθλια γη, απελευθερωμένη πια, γιατί όπως γράφει προλογικά "επεθύμησα να επανέλθω προς επίσκεψιν της γενετείρας, την οποίαν παίς δούλην κατέλιπον, και ν' αναπνεύσω εκ νέου τον αέρα των βουνών της, ηλαφρωμένον εκ του μουσουλμανικού άγους".

Βέβαια το άγος αυτό δε σημαδέυτηκε ποτέ με τη μόνιμη παρουσία του οθωμανού κατακτητή στη γενέτειρα του μήτε στις απρόσιτες αετοφωλιές της Μουργκάνας - καταφύγιο και ορμητήριο των ελεύθερων - σημαδέυτηκε όμως από έναν μακρό και αιματηρό αγώνα των κατοίκων ενάντια στους Αλβανο-τσάμηδες, που επεδίωκαν την τσιφλικοποίηση των ελληνικών χωριών της περιοχής.

Ήταν ο αγώνας των 16 χωριών της επαρχίας Φιλιατών, στον οποίο ο πατέρας του, παπα Σταύρος θα πάρει από την αρχή ενεργό μέρος, θα συντάξει και θα υπογράψει μαζί με τον συνώνυμο του παπα Σταύρο Μικρούλη το 1861" το πρωτόκολον τιμής", που συναποδέχθηκαν ομόφωνα οι Τσαμαντιώτες" ενηγκαλισμένοι και αδελφωμένοι από μικρόν σε μέγαν", για να καταγγείλουν τα προνόμια των αγάδων". Απεφασίσαμεν - γράφουν - να τα κόψωμεν ως να μην έχουν δικαίωμα να τα παίρνουν".

Την πρώτη αυτή επαναστατική ενέργεια θα ακολουθήσει και δεύτερη. Οι δυο ιερείς θα πάνε στα Γιάννινα να διαμαρτυρηθούν στις τουρκικές αρχές, αυτή τη φορά όμως με κίνδυνο της ζωής τους. Για τους δυο αυτούς άξιους παπάδες του Τσαμαντά, ο Χρ. Χρηστοβασίλης γράφει: "Επειδή οι Τσαμαντιώται έστειλαν απεσταλμένους των προς τον Τούρκον Γενικόν Διοικητήν Ιωαννίνων τους συγχωριανούς των ιερείς παπα Σταύρον Νίτσον και παπα Σταύρον Μικρούλην, όπως παραπονεθούν δια την διαγωγήν των αρχών Φιλιατών, οι αγάδες έστειλαν φονείς εις Ιωάννινα προς δολοφονίαν των ειρημένων ιερέων, το οποίον πληροφορηθέντες ούτοι ηναγκάσθησαν να φύγουν από Ιωάννινα και ο μεν παπα Σταύρος Νίτσος κατέφυγεν εις Κων/πολιν, ο δε έτερος παπα Σταύρος Μικρούλης έζησε κρυπτόμενος εις το δάσος του Τσαμαντά μέχρι του θανάτου του"

Και ο ίδιος ο Νίτσος θα συμπληρώσει για τον πατέρα του: "Τρις επεχείρησαν να τον δολοφονήσουν, αλλά επιτηδείως διέφυγεν τας ενέδρας των. Ενώπιον όμως του αδιάκοπου τούτου κινδύνου, ηναγκάσθη ν' αποδήμηση εις Κωνσταντινούπολιν, ένθα επί σειράν ετών εφημέρευεν εις διαφόρους ενορίας, αφείς πάνταχού " μνήμην αγαθωτάτην αληθούς ορθοδόξου Λευίτου με ολίγην μεν παιδείαν αλλά με περίσσειαν ευσέβειας".

Οι γονείς όμως εκείνοι με "την ολίγην παιδείαν" είχαν - και δεν έπαψαν νο έχουν αείποτε - την ευγενή φιλοδοξία να τύχουν τα τέκνα τους μιας ανώτερης μόρφωσης, την οποία οι ίδιοι δεν ευτύχησαν να αποκτήσουν. Γι αυτό τα βλέμματα των φιλοπρόδων Ηπειρωτών, όπως και όλων των ομογενών, ήταν στραμμένα προς την εν Κωνσταντινουπόλει πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή, καμάρι του υπόδουλου Γένους, αλλά και συνάμα φυτώριο στελεχών για τον απανταχού Ελληνισμό.

Δυο εκλεκτά τέκνα του Τσαμαντά θα αποφοιτήσουν, αμφότεροι αριστούχοι, από τη Σχολή του Γένους. Ο Νικόλαος Νίτσος και ο Πέτρος Μπέμπης(1880-1965).Ο δεύτερος θα ακολουθήσει την επιστήμη του Ασκληπιού, θα στρατευθεί υπό τη σημαία του Εθνάρχη Ελ. Βενιζέλου, πολιτευόμενος στην περιοχή, και θα συνδέσει το όνομα του με έργο πρωταρχικής σημασίας για τον τόπο, όπως η ίδρυση του νοσοκομείου Φιλιατών.

Ο Νικόλαος Νίτσος, μετά την αποφοίτηση του από τη Σχολή, θα ακολουθήσει τα βήματα του εκ μητρός θείου και ευεργέτη του, του Μητροπολίτη Προύσης Ναθαναήλ. θα χρηματίσει ιδιαίτερος γραμματέας του, αρχικά για ένα μικρό χρονικό διάστημα στις Σέρρες, και τελικά στη Γραμματεία της Μητρόπολης Προύσας επί 22 συναπτά έτη.

Κατά το διάστημα της παραμονής του στην περικαλλή πρωτεύουσα της Βιθυνίας, θα διατελέσει ανταποκριτής όλων σχεδόν των εκδιδομένων στην Κων/πολη ελληνικών εφημερίδων με τακτικές ανταποκρίσεις και άρθρα κοινωνικού, πολιτικού και φιλολογικού περιεχομένου, εγκαινιάζοντας έτσι την πρώτη του θητεία στα γράμματα.

Μετά το θάνατο του θείου του Ναθαναήλ (1908), εγκαθίσταται μόνιμως στην Κων/πολη, για να επιδοθεί, όπως γράφει" εις ιδιαιτέρας εργασίας τραπεζικού και εμπορικού κλάδου".

Εκεί θα τον βρούν τα πολεμικά γεγονότα της περιόδου 1912-13: η θυελλώδης εξόρμηση του στρατού της μικρής Ελλάδας της Μελούνας για την απελευθέρωση των αλύτρωτων αδελφών και ακόμα το χαρμόσυνο μήνυμα της απαλλαγής της Ηπείρου από 'τον μυσαρών οθωμανικών ζυγόν "(1913). Ένα

χρόνο αργότερα (1914) θα θελήσει ο ίδιος να ζήσει από κοντά τη χαρά της απελευθέρωσης. "Εσκόπων - μας λέει - μετά την διαμοιγή ολίγων μηνών εν τη γενεθλίω κώμη μου, να επανέλθω και πάλιν εις την θαυμασίαν πόλιν των Κωνσταντίνων, ην αδύνατον να λησμονήσει ποτέ ο άπαξ επισκεφθείς αυτήν και προ πάντων ο ζήσας εν αυτή ίνα συνεχίσω τας εργασίας μου".

Αλίμονο! Δεν θα την ξαναδεί ποτέ. Η θαυμάσια πόλη των Κωνσταντίνων, η Κωνσταντινούπολη της λαμπρής ελληνικής παροικίας θα χαθεί οριστικά για τον Νίτσο, θα χαθεί για τον Ελληνισμό!

Στην γενέτειρα του τον βρίσκει τώρα η έκρηξη του Α' παγκοσμίου πολέμου (Αύγουστος 1914) και αναβάλλει, προσωρινά, όπως ελπίζει, την επιστροφή του στην Πόλη.

Καθλωμένος αναγκαστικά στο χωριό του, θα παρακολουθήσει απ' εκεί το τραγικά γεγονότα της περιόδου εκείνης με αποκορύφωμα την εθνική συμφορά του 1922 και το ξερίζωμα του μικρασιατικού Ελληνισμού. Στο διαστημα αυτό θα καταγράψει στη Μονογραφία του, αλλά και σε άλλα δημοσιεύματα που θα αναφέρουμε παρακάτω, αξιόλογες μαρτυρίες περί των συμβάντων στην περιοχή του, που είχε μπει τώρα και αυτή στο μάτι του κυκλώνα.

Επάνω

2. Ιστορικές μαρτυρίες από το έργο του

Την πρώτη γεύση του πολέμου θα δοκιμάσει η περιοχή με την παραχώρηση του δικαιώματος από την ENTENTE στους Ιταλούς να καταλάβουν στρατιωτικά ένα μεγάλο μέρος της Ηπείρου για την ασφάλεια των συγκοινωνιών. Η Ιταλία, που επεδίωκε από τότε να έχει μια πρόσβαση στον πάντοτε ανήσυχο βαλκανικό χώρο, ευνοούσε σκανδαλωδώς το νεοσύστατο αλβανικό κράτος. Επωφελούμενη από την αρχική ουδετερότητα της Ελλάδας (1915-16), καταδοκούσε την κατάλληλη ευκαιρία που δεν άργησε να της δοθεί από τους ίδιους τους Έλληνες. Έτσι με πρόσχημα την πολιτική μεταβολή στην Ελλάδα (1920) και την απομάκρυνση του Ελ. Βενιζέλου, θα επαναφέρει το ζήτημα των συνόρων στη διάσκεψη των Παρισίων (1921) και θα επιτύχει την ακύρωση του πρωτοκόλου της Κερκύρας, επιδικάζοντας τελικά ολόκληρη τη Β. Ήπειρο με συμπαγή ελληνικό πληθυσμό στα όρια του νέου αλβανικού κράτους.

Ο Νίτσο θα καταγγείλει την ανθελληνική στάση των δόλιων "συμμάχων" για όλα τα θλιβερά εκείνα γεγονότα" τα οποία όπως γράφει κακοβούλως εξόγκωναν και παρεμόρφωναν οι κατέχοντες τότε την Ήπειρον Ιταλοί και άτινα περιήγον ημάς εις παντελή απελπισίαν".

Δεν τρέφει αυταπάτες για τις πραγματικές προθέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων απέναντι των μικρών λαών και διαισθάνεται, χωρίς να είναι πολιτικός, ότι δεν υπάρχουν συμμαχίες, αλλά μόνο συμφέροντα - πικρή αλήθεια που συχνά λησμονείται και πάντα ακριβά πληρώνεται από τους μικρούς και τους αδύνατους." Κατ' εκείνην την εποχήν - γράφει - επαίζετο η τύχη του κόσμου και ο βροτολογός εκείνος πόλεμος θα είχεν ως αποτέλεσμα, ως εκήρυττον αι Δυνάμεις της λεγομένης ENTENTE, ή να διαυγάσει την οικουμένη με τας αρχάς της ισότητος, της δικαιοσύνης και της ελευθερίας των μικρών λαών ή να κατακρημνίση αυτήν εις το έρεβος της μεσαιωνικής βαρβαρότητος δια της υπερισχύσεως του μιλιταρισμού και της κτηνώδους βίας! Και η μεν ENTENTE ενίκησε ταχθέντων υπέρ αυτής όλων των φιλελευθέρων λαών, οίτινες επίστευσαν εις τας ωραίας υποσχέσεις της, κατά πόσον δε εξεπλήρωσε τας πομπώδεις επαγγελίας της αύτη, περιπτόν να σημειωθεί ενταύθα. Πας τις έχει ενώπιον του τα μετά την ανακωχήν γεγονότα, πιστοποιούντα ότι το συμφέρον και μόνον το συμφέρον οδηγεί τον πολιτικόν κόσμον, ποδοπατούντα χάριν αυτού πάσαν ηθικήν αρχήν (σ.10).

Συγκλονιστικές είναι ακόμα οι μαρτυρίες του για τις ανήκουστες δοκιμασίες που περνά ο τόπος και τις οποίες βιώνει προσωπικά ο ίδιος. Μεσούντος του πολέμου (1916-17) θανατηφόρες επιδημίες θα σαρώσουν τη χώρα, αλλά και ολόκληρη την Ευρώπη και θα στοιχίσουν θύματα όσα και ο πόλεμος

εκείνος! Πρόκειται για τον εξηθηματικό τύφο και κυρίως για τη γνωστή στην ιστορία ισπανική γρίπη, η οποία, όπως γράφει "Λυμαίνεται την Ήπειρον ολόκληρον και υπήρξε εκριζωτική εις το απαίσιον έργον της. Υπάρχουν χωρία, ων το ήμισυ σχεδόν του πληθυσμού εγένετο θύμα της βροτολογίου ταύτης νόσου". Θα προσβληθεί και ο ίδιος από τη λοιμώδη νόσο και σε μια ανταπόκριση του στο περιοδικό ΑΤΛΑΝΤΙΣ" της Ν.Υόρκης, θα μας δώσει χαρακτηριστικές λεπτομέρειες:

"Αυτός τε νοσήσας και αυτός ιδών άλλους νοσήσαντας, δύναμαι να γράψω απλώς χρονογραφικώς ότι πολλά των συμπτωμάτων της απηνούς νόσου έχουν ομοιότητα τινά προς τα τον λοιμόν του θουκιδίδου. Ούτως εις τους προσβαλλόμενους γίνονται πρώτον της κεφαλής θερμαί ισχυραί. Και εν ου πολλώ χρόνω καταβαίνει εις τα στήθη ο πόνος μετά βηχός ισχυρού. Ο πυρετός ανέρχεται εις 40,41 ενίοτε δε και εις 42! Η δίψα ισχυρότατη και ακατάπαυστος. Μου διηγήθησαν ότι εις πολλά χωρία νεκροί έμειναν άταφοι, ουδενός πλησιάζοντος να τους θάψη εκ φόβου μεταδόσεως της νόσου. Συνέβησαν δε και άλλα τραγικά, τα οποία αποδεικνύουσιν ότι εν ταις μεγάλαις συμφοραίς σκληρύνεται εις το απροχώρητον η ανθρώπινη καρδιά, το δε άτομον συγκεντροί πάσαν μεριμναν εις το πως να διασώση την ελεεινήν του ύπαρξιν, αποβάλλον παν ευγενές συναίσθημα αλληλεγγύης προς τους ομοίους του"(σ 299 κ.έ.).

Καταγγέλει στη συνέχεια την απουσία του ελληνικού κράτους, ανυπάρκτου στα μέρη εκείνα: "Κατά την περίοδον της νόσου ουδείς μας ενεθυμήθη. Απλούστατα αφέθημεν εις το έλεος του θεού και εις την αντοχήν του οργανισμού μας να επιζήσωμεν ή να αποθάνωμεν".

θα επιζήσει όμως ο ίδιος, όπως και οι περισσότεροι συγχωριανοί του. Την αδιαφορία των ανθρώπων θα έρθει να αναπληρώσει η στοργική φροντίδα της φύσεως "ο καθαρός αήρ των βουνών του Τσαμαντά, τα έξοχα αυτού πόσιμα ύδατα, τα οποία περιωρισαν εις το ελάχιστον τα θύματα των δυο ειρημένων νόσων".

Θα τους θυμηθούν ωστόσο τα απόδημα τέκνα του Τσαμαντά, που διάβασαν την ανταπόκριση, και θα σπεύσουν να συνδράμουν τους συγχωριανούς τους, από το Worcester Mass των Η.Π.Α. με το ποσό των 3.000 δρχ., όχι ευκαταφρόνητο για την εποχή, οπωσδήποτε όμως προϊόν του υστερήματος της πρώτης εκείνης γενεάς των μεταναστών μας, που βιοπάλεψαν κάτω από σκληρές συνθήκες, για να θεμελιώσουν την ευημερία και την προκοπή της σημερινής ομογένειας.

Στα χρόνια αυτά η περιοχή, απελευθερωμένη πια, δίνει ωστόσο την τελευταία μάχη, για να απαλλαγεί από τα τελευταία κατάλοιπα της οθωμανικής φεουδαρχίας, καθώς οι δυο ισχυρές μουσουλμανικές οικογένειες των Φιλιατών (Ντεμάτες και Σε'ι'κάτες) διεκδικούν, μέσα στο ελεύθερο ελληνικό κράτος, τα προνόμια τους σε βάρος των 16 ελληνικών χωριών της περιοχής. Οι κάτοικοι οργανώνουν την άμυνα τους. Συγκαλούν γενική συνέλευση στη Γλούστα (Σ/βριος 1914) και εκλεγούν επιτροπή αγώνα από τους Χρ. Χρηστοβασίλη, Νικόλαο Νίτσο και τον αρχιμανδρίτη Δωρόθεο Μπέσια από του Λια. Ο Νίτσος δεν θα δεχθεί την τιμητική γι' αυτόν εκλογή. Έτρεφε την ελπίδα μιας σύντομης λήξης του πολέμου και επιστροφής του στην Κων/πολη. Δεν θα πάψει όμως να αγωνίζεται στα κατοπινά χρόνια της αναγκαστικής του παραμονής με άρθρα και ανταποκρίσεις σε εφημερίδες της ημεδαπής και του εξωτερικού, υπερασπιζόμενος τα δίκαια των συμπατριωτών του.

Επάνω

3. Ο ερημίτης λόγιος του Τσαμαντά

Την προσωνομία αυτή του είχαν δώσει οι σύγχρονοι του. Ο ίδιος δεν θα κάνει τίποτα για να τη διαψεύσει, θα ζήσει μέχρι το θάνατο του (1940) μια "ασάλευτη ζωή" στη γενέτειρα, χωρίς καμιά προσπάθεια μετεγκατάστασης σε κέντρα του Ελληνισμού, στην Αθήνα ή στην Αμερική, όπου τα

πνευματικά του προσόντα, αλλά και οι προσωπικές του γνωριμίες υπόσχονταν να του εξασφαλίσουν μια καλύτερη οπωσδήποτε ευδοκίμηση.

Πώς να εξηγηθεί η παραίτηση του αυτή; Ήταν άραγε μια φυσική δειλία μπροστά στο άγνωστο, μια αδυναμία προσαρμογής ή μήπως η απογοήτευση από το γκρέμισμα των ονείρων και συνακόλουθα ο φόβος ότι καμιά γωνιά της γης δεν θα μπορούσε να πάρει τη θέση της χαμένης του πια Πόλης;

Ερημίτης λοιπόν, αλλά κάθε άλλο παρά αποκομμένος από τον γύρω κόσμο και αδιάφορος για τα προβλήματα του καιρού του και του τόπου του. Πώς αλλιώς θα μπορούσε να ζήσει ένας πνευματικός άνθρωπος "εντός των τειχών" κι όταν ακόμα έχει χτίσει τα τείχη αυτά με τα ίδια του τα χέρια; Και ο Νίτσος θα χρησιμοποιήσει τη γραφίδα του για να δώσει την πνευματική του παρουσία στον τόπο του, αλλά και πέρα απ' αυτόν. Μια σειρά από ημερήσιες εφημερίδες και περιοδικά της ημεδαπής και του Εξωτερικού θα ανοίξουν τις στήλες τους για να δεχθούν την συνεγασία του. Είναι οι εφημερίδες "Ηπειρος", η "Ελευθερία" του φίλου του Χρ. Χρηστοβασίλη στα Γιάννενα, η "Εβδομάδα" της Κων/πολης, η "Πατρίς" των Αθηνών, η "Ατλαντίς" και ο "Εθνικός Κήρυξ" της Ν.Υόρκης τα "Ηπειρωτικά Χρονικά" κ.ά., που θα φιλοξενήσουν κατά καιρούς άρθρα, μελέτες και ανταποκρίσεις του. Πρόκειται για έναν μεγάλο αριθμό δημοσιευμάτων, τα οποία, εκτός από τη χρονογραφική τους επικαιρότητα, ενέχουν και ευρύτερη ιστορική σημασία. Ένα μέρος απ' αυτά έχει καταχωρηθεί από τον ίδιο τον συγγραφέα στον παρόντα τόμο, τα περισσότερα όμως κατεσπαρμένα στα διάφορα έντυπα, θα πρέπει κάποτε να συγκεντρωθούν και να επανεκδοθούν στο σύνολο τους, πράγμα που θα αποτελούσε ένα πολύτιμο συμπληρωματικό στοιχείο και θα μας έδινε πληρέστερη την εικόνα της πολυτάραχης εκείνης περιόδου.

Η δημοσιογραφική όμως ενασχόληση δεν θα σταθεί ικανή να γεμίσει το χρόνο της αναγκαστικής παραμονής του Νίτσου στον Τσαμαντά και νωρίς θα κεντρίσει το ενδιαφέρον του η ίδια η γενέτειρα, αλλά και όλη η περιοχή με την ιδιομορφία και τον πλούτο του λα'ικού της πολιτισμού.

Τα χρόνια του μεσοπολέμου η ζωή στα ορεινά εκείνα χωριά εξακολουθεί να κυλά με αργούς ρυθμούς, ανυποψίαστη ακόμα από άλλα μηνύματα και ξενόφερτους τρόπους ζωής, που θα εισβάλουν αργότερα με καταλυτική επίδραση στη φυσιογνωμία και στο χαρακτήρα της. Η κλειστή ως ένα σημείο και σχεδόν αδιαφοροποίητη κοινωνία ευνοεί ακόμα τις λα'ικές μορφοπλασίες και επιτρέπει στη λα'ική ψυχή να εκφράζεται με το δικό της τρόπο σε όλη τη γκάμα των κοινωνικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων, που συνθέτουν μια παραδοσιακή κουλτούρα:

-Στα ήθη και στα έθιμα του τόπου, που συνεχίζει την παράδοση αιώνων,

-Στις κοινωνικές σχέσεις που έδεναν τους ανθρώπους στη λύπη και στη χαρά, στον ξενιτεμό και στην αντάμωση, στην αρρώστια και στο θάνατο.

Η επιστήμη της Λαογραφίας υπήρξε μια πολύτιμη εθνική δραστηριότητα, που λειτούργησε ανέκαθεν και λειτουργεί και σήμερα ως ένα χρέος ιστορικό. Στο χρέος αυτό υπακούει και ο Νίτσος όταν γράφει: "...Ήρχισα να παρατηρώ προσεκτικότερον και να μελετώ επιμελεστερον τα επιχώρια ήθη και έθιμα. Καθ' όσον λοιπόν προχώρουν εις την μελέτην και την συλλογήν επί τοσούτον ηύξανε και το ενδιαφέρον μου. Ούτω δ'επιδοθείς πλέον συστηματικότερον, αποταμίευσα σχετικώς πλούσιον υλικόν αναφερόμενον εις τα ήθη και έθιμα των κατοίκων, εις τον τρόπον του βίου των προ ημών γενεών, εις την γλώσσαν και τα είδη του λόγου και εν γένει εις παν το δυνάμενον να ενδιαφέρει την Λαογραφίαν, την Ιοπορίαν και τον Εθνικόν μας βίον".-

Καταπιάνεται διαρκούντος ακόμα του πολέμου, με τη Μονογραφία του, ελπίζοντας πάντοτε ότι θα την τυπώσει σε βιβλίο, επιστρέφοντας στην Κων/πολη, όπου, όπως μας βεβαιώνει "ως εκ των σχέσεων και των πολλών γνωριμιών μου, διέθετον τα προς τούτο απαιτούμενα μέσα".

Αναζητεί το υλικό του ερευνώντας τις εγχώριες πηγές, προφορικές και γραπτές, ιδιαίτερα τις

δεύτερες, μέσα από το σκονισμένο "αρχείο" της βυζαντινής Ιεράς Μονής Αγίου Γεωργίου Καμύτσιανης, συνοικίας του Τσαμαντά.

Εκεί θα ανακαλύψει τον πρώτο Τσαμαντιώτη "λόγιο" παπα Δημήτρη (18ος αιώνας) για τον οποίο θα γράψει ότι "...ο ελάχιστος γράμματα ειδώς πρεσβύτερος ούτος της εν Τσαμαντά εκκλησίας ήτο πεπροικισμένος με υγιά νουν και με πολυμέριμον κρίσιν και παρατηρητικότητα. Αι αρεταί αυταί, αν ο αοίδιμος ανήρ ήθελεν ευρέθη υπό ευνο'ι'κοτέρας και προσφοροτέρας περιστάσεις δια την καλλιέργειαν του πνεύματος και δια της παιδείας αρτίας, θα ενεδείκνυον αυτόν χρονογράφον διακεκριμένον και ιστορικόν δόκιμον".

Κανένα βέβαια τάλαντο δεν έχει ποτέ ολότελα χαθεί σ' εκείνους που το έχουν, Και ο παπάς μας δεν ευτύχησε μεν "αρτίας παιδείας" είχε όμως την ευλογημένη συνήθεια σε εποχή όπου η πολυτέλεια του χαρτιού ήταν τόσο σπάνια όσο η ύπαρξη ανθρώπων που γνώριζαν ανάγνωση και γραφή, να κρατεί ημερολόγιο συμβάντων "ενθύμησες", όπως τις ονομάζει, γραμμένες στις λευκές σελίδες και στα περιθώρια των εκκλησιαστικών βιβλίων.

Ιστορικά γεγονότα, καθώς και συμβάντα τοπικού αλλά και γενικότερου ενδιαφέροντος θα καταγράφει από το 1771 ο παπα Δημήτρης ως τα ενενήντα του! Από το ημερολόγιο του, μέρος του οποίου πρόλαβε να διασώσει ο Νίτσος από την εγκατάλειψη και την αδιαφορία των υπεύθυνων της Μονής, μαθαίνουμε για τις δυο περιόδους του Εθνοπόστολου Αγίου Κοσμά στην περιοχή Μουργκάνας, λίγα χρόνια πριν από το θάνατο του (1779).

Η Μονή Αγίου Γεωργίου Καμίτσιανης (Ο Αι'-Γιώργης των Τσαμαντιωτών) θα είναι το πρώτο αντικείμενο έρευνας του Νίτσου στο χώρο της γενέτειρας. Χτισμένη στα μέσα του 18ου αιώνα πάνω στα ερείπια παλιού βυζαντινού ναού από τον ιερομόναχο Παΐσιο λειτούργησε από τότε συνεχώς ως κοινόβιο με ικανή έγγειο περιουσία και για ένα διάστημα με σχολείο για τα πρώτα γράμματα. Καρπός της έρευνας αυτής ήταν το πρώτο μικρού σχήματος βιβλίο η "Μονογραφία περί της εν Τσαμαντά της Ηλείου εννοριακής Μονής του Αγίου Γεωργίου Καμύτζιανης", που θα τυπωθεί το 1924 στα Γιάννινα και του οποίου το κύριο σώμα θα περιληφθεί δύο χρόνια αργότερα (1926) στον παρόντα τόμο.

Ο Νίτσος συνεχίζει στο μεταξύ τη συγκέντρωση του λαογραφικού υλικού. Στις δύο τελευταίες δεκαετίες του μεσοπολέμου η περιοχή Μουργκάνας σημειώνει μια συνεχή δημογραφική άνοδο. Ο πληθυσμός της διαρκώς αυξάνει και τα χωριά της σφύζουν από ζωή. Η παιδική θνησιμότητα είναι ακόμα μεγάλη, αλλά εξισορροπείται από τους υψηλούς ρυθμούς γεννητικότητας, Ανθούν κεφαλοχώρια που πλησιάζουν τη χιλιάδα κατοίκων (Λια, Κεραμίτσα) και μερικά την ξεπερνούν, όπως ο Τσαμαντάς (1347 κατ. απογραφή 1940).

Ανάλογη είναι και κάποια ανάκαμψη. Δεν είναι η ευμάρεια" λείπει όμως από τους περισσότερους η πατροπαράδοτη φτώχεια. Κύρια πηγή είναι τα εμβάσματα των ξενιτεμένων, το δολάριο. Για τους μετανάστες της Αμερικής ο Νίτσος γράφει: "Κερδαίνοντες ούτοι εκεί ικανόν χρήμα, δίδουσι δι' αυτού πάσαν κίνησιν και ζωήν εις την κώμην των. Το χρήμα κυκλοφορεί αφθόνως εις Τσαμαντά, υπάρχουσι δε ουκ ολίγοι Τσαμαντιώται, οίτινες έχουσιν εις Τράπεζας καταθέσεις εις ποσά αξιόλογα, τα οποία η προηγουμένη γενεά ουδέ να φαντασθή ποτέ θα ετόλμα".

Είναι ακόμα το καζάντιο των πλανόδιων μικροτεχνιτών, ιδιαίτερα των κασιτερωτών (καλαντζήδων) - επάγγελμα που απασχολούσε μεγάλο μέρος των κατοίκων των Πανωχωριών της Μουργκάνας, πληρωμένο όμως πολύ ακριβά, αν πάρει κανείς υπόψη του τις σκληρές και ανθυγιεινές συνθήκες άσκησης του, ιδιαίτερα για τα ανήλικα παιδιά, τους παραγικούς, που ακολουθούσαν τους μαστόρους στα μακρινά τους ταξίδια.

Η Μονογραφία θα είναι έτοιμη από το 1920 και ο συγγραφέας της θα προαναγγείλει την προσεχή

έκδοση της με επιστολές προς φίλους και γνωστούς του, για να λάβει απ' όλους ενθαρρυντικές επιστολές. Ανάμεσα σ' αυτές αναφέρει με συγκίνηση και την από 27 Μάΐου 1920 θερμή επιστολή του φίλου του Εθνομάρτυρα Μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσόστομου, ο οποίος δυο χρόνια αργότερα θα κατακρεουργηθεί συρόμενος από τις τουρκικές ορδές στους δρόμους της αγαπημένης του Σμύρνης" παραμείνας εκεί και μετά την απομάκρυνση του ελληνικού στρατεύματος και θυσιασθείς υπέρ πίστεως και πατρίδος".

Ο μικρασιατικός Ελληνισμός θα σβήσει και μαζί με αυτόν και οι ελπίδες του συγγραφέα να εκδώσει στην Κωνσταντινούπολη την ακριβή του Μονογραφία" κατατεθείσης πλέον - όπως γράφει - να κοιμάται εν τη βιβλιοθήκη μου".

θα την ξυπνήσει από τον ύπνο της ο λογοτέχνης και δημοσιογράφος Χρ. Χρηστοβασίλης, προσωπικός του φίλος, που τον επισκέπτεται το 1923 στον Τσαμαντά και φιλοξενείται στο σπίτι του. Εκεί διαβάξει τα χειρόγραφα και τον προτρέπει να μην αφήσει ανέκδοτη μια τόσο αξιόλογη για την περιοχή λαογραφική εργασία.

Θα του συμπαρασταθούν ακόμα ο Ποβλιώτης ιερέας Βασίλειος Παπανίκας και οι συγχωριανοί του, ο γιατρός Πέτρος Μπέμπης και ο ελληνοδιδάσκαλος Παναγιώτης Γώγος. Οι Τσαμαντιώτες της Αμερικής θα τον διαβεβαιώσουν ότι, με τη διάθεση του βιβλίου στην ομογένεια, θα καλύψουν τη δαπάνη εκτύπωσης, σημαντική για την εποχή εκείνη, και την οποία θα προκαταβάλει ο ίδιος "εκ του πενιχρού του βαλαντίου".

Το βιβλίο τελικά θα τυπωθεί στην Αθήνα το 1926 και τη διόρθωση των τυπογραφικών δοκιμών θα αναλάβει ευγενώς προσφερθείς ο εκ Τσαμαντά Αθανάσιος Κίτσος, φοιτητής τότε της Νομικής. Ο συγγραφέας θα βρει τα πιο θερμά λόγια για να ευχαριστήσει όλους τους παραπάνω, διότι, όπως γράφει: "άνευ αυτών δεν θα ετόλμων ίσως να προβάλω εις το φως της δημοσιότητας την παρούσαν Μονογραφίαν".

Και λίγα για τη γλώσσα του βιβλίου. Στα χρόνια της συγγραφής του, η νεοελληνική (δημοτική) είχε κατακτήσει το χώρο της λογοτεχνίας, ωστόσο όμως η καθαρεύουσα κατοχυρωμένη με συνταγματική διάταξη θα κρατήσει για καιρό ακόμα τα οχυρά της στην εκπαίδευση, στην επιστήμη και στη διοίκηση και θα την ακολουθήσουν πολλοί λόγιοι" Ακόμα και στο χώρο της Λαογραφίας, μεγάλα ονόματα, όπως ο Γ. Καμπούρογλου, ο Σ. Κυριακίδης, ο Γ. Μέγας κ.ά. θα γράψουν τα επιστημονικά τους συγγράμματα στην καθαρεύουσα. Το ίδιο και ο Νίτσος. Θα πετύχει όμως, μαζί με την ακριβολογία στη διατύπωση, την καλλιέργεια και την κομψότητα του ύφους, γνωρίσματα του έντεχνου λόγου. Και όπως η γλώσσα του Ροΐδη, του Κονδυλάκη και του Παπαδιαμάντη δεν μας εμποδίζει να χαρούμε τη δροσιά και τη χάρη των λογοτεχνικών τους κειμένων, έτσι και η γραφή του Νίτσου δεν πρέπει να μας κάνει να στερηθούμε μια ανάλογη χαρά.

Επάνω

4. Το λαογραφικό έργο του Νίτσου

Στα χρόνια εκείνα, η ελληνική Λαογραφία, με πρωτοπόρο το θεμελιωτή της Νικόλαο Πολίτη, είχε δώσει και μάλιστα νικηφόρα, τη μάχη ενάντια στις επιστημονικοφανείς θεωρίες του Φαλμεράνερ, που διακήρυττε πως ο αρχαιοελληνικός πολιτισμός έσβησε οριστικά και μαζί του ο λαός με τις ιδέες, τις συνήθειες και την ψυχροσύνη του, και πως ακόμη, ό,τι απόμεινε ήταν μόνο χειρόγραφα και ερείπια μαρμάρων.

Η συστηματική έρευνα από τους πρωτοπόρους λαογράφους και ιστορικούς θα αποδείξει με επιχειρήματα την αδιάσπαστη ενότητα και συνέχεια του εθνικού μας βίου και θα αποκαλύψει ότι

επιβιώνουν ως σήμερα αρχαιότατες συνήθειες, δοξασίες, έθιμα, τρόποι λατρείας, αντιλήψεις, για τη ζωή και την τέχνη, συνεχιζόμενη μέσα απ' αυτά η ίδια ιδοσυγκρασία, ο ίδιος εθνικός χαρακτήρας.

Από τη σκοπιά αυτή προσεγγίζει και ο Νίτσος το αντικείμενο του, όταν γράφει: "Αν εγκατέλειπεν η Πυθία τον εν Δελφοίς τρίποδα...αν νέα μονοθεϊστική θρησκεία εκήρυξε" κοιλάδα κλαθμώνος" την γην ταύτην και εξεδίωξεν εκ του Ολύμπου τον Δωδεκάθεον με όλον το σμήνος των δευτερευόντων θεών, θεαινών και ημιθέων, οίτινες εθεώρουν τόσον γελαστόν και τερπνόν τον επί γης βίου, ώστε κατήρχοντο και αυτοί εκ των θείων δόμων και συνενεστρέφοντο μεταξύ των θνητών - εν τούτοις πλείστα των δοξασιών και πλήθος εθίμων και τελετών της καταλυθείσης ειδολωλατρείας παρέμειναν δια των αιώνων ακατάλυτοι και ζώσαι εν μέσω του ζώντος Ελληνισμού. Ταύτα, συνυφανθέντα με τον Χριστιανισμόν και προσαρμοσθέντα προς τας δοξασίας της νέας θρησκείας, απετέλεσαν σύνολον ποικιλότατον και χαριέστατον εις τας διαφόρους εκφάνσεις του" (σ.105 κ.ε.).

Στην έρευνα του ο Νίτσος θα ακολουθήσει κυρίως την περιγραφική μέθοδο, χωρίς να αγνοεί τη συγκριτική και την ιστορική. Η ευρυμάθεια και η κλασική του παιδεία του επιτρέπουν να αναζητεί σε κάθε περίπτωση τις πανάρχαιες καταβολές, συσχετίζοντας το σήμερα με το χθες, το τωρινό με το διαχρονικό και το αιώνιο.

Το λαογραφικό στοιχείο βγαίνει από την άμεση γνώση και την εμπειρία του συγγραφέα, που δεν είναι ο ακαδημαϊκός δάσκαλος ή ο αποστασιοποιημένος μελετητής. Έχει βιώσει ό,τι περιγράφει, εξετάζοντας με προσοχή και αγάπη τον ζωντανό του περίγυρο πάνω σ' αυτά τα ξερά και γυμνά χώματα, όπου έζησαν, εχάρηκαν, αγάπησαν και πέθαναν γενεές ανθρώπων χωρίς διακοπή.

Οι περιγραφές του αποτελούν πιστές απεικονίσεις της ζωής και της νοοτροπίας των συνανθρώπων του, χωρίς καμιά διάθεση παραμόρφωσης ή εξωραϊσμού της πραγματικής εικόνας. Τρόποι ζωής, ήθη, έθιμα και συνήθειες, η λαοσοφία των απλών ανθρώπων, τα τοπωνύμια και οι ιδιωτισμοί της ντοπιολαλιάς μαζί με τις ιστορικές περιπέτειες ενός γνήσια ηπειρωτικού τμήματος καταγράφονται με λεπτομέρεια, αλλά και με σαφήνεια και ευσυνειδησία, δείγμα ότι ο συγγραφέας, γνώστης της λαϊκής ψυχής, μπορεί και μας δίνει με γνησιότητα τα προ'ίοντα του λαϊκού πνεύματος.

Είναι διάχυτη εξ' άλλου, σε πολλά σημεία, μια λυρική διάθεση, ιδιαίτερα σε ότι αφορά την αγάπη στη φύση και στην ομορφιά, αλλά και η γλαφυρότητα των διηγήσεων του, παράλληλα με το λεπτό χιούμορ του, όταν περιγράφει συνήθειες και καταστάσεις ζωής των συμπατριωτών του.

Συντηρητικός στις κοινωνικές του ιδέες ο Νίτσος, δεν παύει να διατυπώνει τις επιφυλάξεις του, κάποτε υπερβολικές, για κάθε νεοφανές και ξενόφερτο επιμένοντας στην παράδοση: "Το παλαιόν έθος χαίρει την προτίμησίν μου". Έτσι, περιγράφοντας τα γαμήλια έθιμα, του τόπου, που έκαναν τον γάμο αληθινή χαρά για όλους, προτρέπει τους συγχωριανούς του "να διατηρήσουν ό,τι τόσοι αιώνες, μας παρέδωσαν, έχοντες υπ' όψιν ότι ταύτα αποδεικνύουσι την αδιάκοπον δια των γενεών εθνικήν ενότητα".

Δεν θα γίνει όμως δέσμιος της παράδοσης και δεν θα διστάσει να καταγγείλει την άνιση μεταχείριση των γυναικών της περιοχής "αίτινες γεωργούσι, ποιμένουσι, αιγοπρόβατα, αχθοφορούσι, φέρουσαι επί της ράχεως σιτηρά, ξύλα, ύδωρ κ.λ.π. Άνδρα όμως αχθοφορούντα ουδαμού θα απαντήσει τις. Θεωρείται το τοιούτον αίσχος δι' αυτούς, εν αντιθέσει προς τα αλλαχού συνηθιζόμενα".

Έντονα επικριτικός και με σατιρική διάθεση αντιμετωπίζει τις προλήψεις και δεισιδαιμονίες", τα μάγια και τα γητέματα των συγχρόνων του. "Αι μάγισσαι - γράφει - αϊ φαρμακεύτραι και αϊ μάντιδες αποτελούν ολόκληρον τάξιν."

Φιλοσοφώντας όμως πάνω στα ανθρώπινα, μας παρηγορεί με τη διαπίστωση ότι "και παρά ταις ανεπτυγμέναις κοινωνίαις δεν είναι σπάνιον το τοιούτον, Ο άνθρωπος επλάσθη ούτως. Επιθυμεί επιμόνως και δια παντός μέσου να διεσδύση εις τα μυστήρια του μέλλοντος" (σ.333κ.ε.).

Ιδιαίτερη θέση κατέχει στο βιβλίο η δημοτική μούσα με τα τραγούδια της περιοχής, καταγραμμένα από τις ίδιες τις πηγές τους: "Δημοσιεύω - γράφει - ταύτα πιστώσ' όπως μου απηγγέθησαν κατά την τελευταίαν εν τη κόμη διαμονήν μου" (σ.191). Ήταν τότε που το δημοτικό τραγούδι ακουόταν πολυφωνικό και χορωδιακό, από το στόμα αντρών και γυναικών στο τραπέζι - την τάβλα - στο χορό, στο ψίκι του γάμου, αλλά και στους χώρους δουλειάς, στο θέρο και στον ξέφλο. Τότε που σωζόταν ακόμη ανόθευτο και γνήσιο, πριν χαθεί με τις ηλεκτρονικές συσκευές μέσα στα πνιγηρά και πολύβοα κέντρα της σύγχρονης "ψυχαγωγίας".

Μεταξύ αυτών ξεχωριστή θέση κατέχουν στο βιβλίο τα τραγούδια της αγάπης και της ξενιτιάς. Είναι εδώ η αγάπη απλή και ανυπόκριτη, που φανερώνεται με φυσικότητα και αλήθεια.

"Όλην την νύχτα περπατώ μ' εν ένα όμορφο κορίτσι.

Να το φιλήσω ντρέπομαι, να της το πώ φοβάμαι

κι αν το αφήσω αφίλητο, ταχιά γελάει μ' εμένα"

Είναι ακόμα ο αγιάτρευτος καημός του ξενιτεμένου. Τα φτωχά χρώματα διώχνουν τον άνθρωπο από τον τόπο του και είναι τούτο μέγα κακό, γιατί η ξένη γη δεν αγαπά και δεν αγαπιέται:

Την ξενιτιά, την ορφάνια, την πίκρα, την αγάπη,

τα τέσσερα τα ζύγιασαν, βαρύτερα είν'τα ξένα".

Πολλά από τα τραγούδια της Μονογραφίας είναι, με διάφορες παραλλαγές, γνήσια ηπειρωτικά και έχουν περιληφθεί κατά καιρούς σε διάφορες συλλογές, ενώ αλλά τα είχαν φέρει στα χωριά τους οι γυρολόγοι τεχνίτες, ιδιαίτερα οι καλαντζήδες μαζί με το καζάντιο τους από άλλους τόπους, κυρίως από τον Μοριά.

Ο συγγραφέας δεν περιορίζεται στην απλή καταγραφή τους: Με σχόλια και συχνές αναφορές στους αρχαίους από τον Όμηρο ως τον Σοφοκλή και τον Αριστοφάνη, επιχειρεί με αρκετή επιτυχία να επισημάνει το αιώνιο πάθος του λαού αυτού για την έκφραση, συνδυασμένη με το μέτρο και την αρμονία και απαλλαγμένο από καθετί το περιττό και το εξεζητημένο.

Έτσι, σχολιάζοντας δημοτικό τραγούδι που υμνεί την ομορφιά της γυναίκας (σ.191), θα μας αναφέρει τον Όμηρο, ο οποίος σε ανάλογη περίπτωση "Θέλων να παρουσιάση την έξοχον καλλονήν της Ελένης, δι' ην Ευρώπη και Ασία κατήλθον εις βροτολογιόν πόλεμον, δεν επιχειρεί λεπτομερή περιγραφήν του κάλλους αυτής, ως θα έπραττε μέτριος τις ποιητής, αλλ' αρκείται αναφέρων τον θαυμασμόν των έξοχωτέρων γερόντων της Τροίας, τον οποίον προκαλεί παρ' αυτοίς η εμφάνισις της συζύγου του Μενελάου. Τηρουμένων εννοείται των αναλογιών, δεν πρέπει να παρέλθει απαρατήρητον ότι και ο Ηπειρώτης αιιδός κατώρθωσε με ομηρικών τρόπον να εξάρη το κάλλος της ηρωίδος του εμμέσως δια του θαυμασμού του σταυραετού".-

Ιδιαίτερη θέση κατέχουν στο βιβλίο οι γλωσσολογικές παρατηρήσεις, ειδικότερα αυτές που αναφέρονται στη γλωσσική ταυτότητα της περιοχής. Αξίζει εδώ να σημειωθεί η μαρτυρία του συγγραφέα αναφορικά με την καθαρότητα στη γλωσσική έκφραση των κατοίκων, αναμφισβήτητο δείγμα της ελληνικότητας της ηπειρωτικής αυτής γωνιάς. "Γλώσσα εν Τσαμαντά και εν τοις πέριξ αυτού, εις μεγάλην καθ' όλας τας διευθύνσεις ακτίνα λαλείται η νεωτέρα δημόδης ελληνική με τινας επιχωρίους ιδιωματισμούς και με ολίγας ξέννας λέξεις, τας οποίας βλέπει ο αναγνώστης εν τω Λεξιλογίω... η προφορά είναι ομαλή, απαλή και εύηχος, αϊ λέξεις απαγγέλλονται ολόκληροι και ευκρινώς παρά τε των ανδρών και των γυναικών/ Προκαλεί δε όντως απορίαν πως διετηρήθη καθαρός παρά τοις ορεινοίς τούτοις γραμματικός της εθνικής μας γλώσσης τύπος και η προφορά" (σ. 161).

Αξιόλογη είναι ακόμα η συνεισφορά του συγγραφέα στην έρευνα του λεξιλογίου της περιοχής με την καταγραφή στο βιβλίο ενός πλήθους λέξεων της νεότερης ελληνικής "ων γίνεται χρήσις - όπως μας λέει - εν Τσαμαντά και τοις πέριξ με επιχωριάζουσιν κατά το μάλλον ή ήττον σημασίαν, πρώτην δε φοράν γενόμεναι γνωσταί εις κύκλον ευρύτερον δια του τύπου, Πρόκειται να επαυξηήσουσι τον πλούτον του γραπτού, ακένωτου νεοελληνικού θησαυρού. Και μεταξύ αυτών λέξεις εκ της αρχαίας ελληνικής διασωθείσης ακεραίως και φερομένας μέχρι σήμερον ανά το στόμα των χωρικών του Τσαμαντά με την αυτήν ή με μικράν διαφοράν νεολογικής σημασίας" (σ.246).

θα συμπεριλάβει ακόμα, στο λεξιλόγιο και άλλες με ρίζες αλβανικές, σλαβικές, λατινικές, τουρκικές. Την έρευνα του αυτή θα την συμπληρώσει και θα την δημοσιεύσει 10 χρόνια αργότερα με τον τίτλο "Παραλειπόμενα της Μονογραφίας περί της εν Ηπειρώ κώμης Τσαμαντά" στα Ηπειρώτικα χρονικά (τομ. ΙΒ' 1937). Το υλικό αυτό αποτελεί ένα χρήσιμο βοήθημα για τους μελετητές της γλώσσας μας.

Επάνω

5. Το τέλος πριν από τη θύελλα

Το κρίσιμο 1940 βρίσκει τον ερημίτη λόγιο του Τσαμαντά στα εβδομήνταπέντε του και πάντα αμετακίνητο στην ακριτική του γενέτειρα να βιώνει από πολύ κοντά την αγωνία του καιρού του και του τόπου του για τα πέραν των συνόρων τεκταινόμενα. Ο οδοστρωτήρας του φασισμού είχε ισοπεδώσει την Ευρώπη, αφήνοντας τελευταία τη μικρή τούτη γωνιά της γης, ενώ πλησίαζε η δική της ώρα.

Στην τελευταία του ανταπόκριση - το κύκνειο άσμα του!- στον "Εθνικό Κήρυκα" της Ν. Υόρκης (Γενάρης 1940) θα γράψει: "...Και ενταύθα ο ορίζων συνεχώς θολούται, προμηνύων την επερχόμενην θύελλαν. Αι προκλητικοί ενέργειαι εις τα σύνορα των Ιταλών εισβολέων, εν αγαστή συνεργασία μετά των Αλβανών, αποτελούσι φανεράν απειλήν κατά της ανεξαρτησίας και της ακεραιότητας της Πατρίδος μας".

Η θύελλα που θα εκσπάσει τον Οκτώβριο δεν θα τον βρει στη ζωή. Στις 23 Φλεβάρη 1940, θα αφήσει "πλήρης ημερών" την τελευταία του πνοή στο νιτσέικο, το πατρικό του σπίτι στον Περαμαχαλά, καταθέτοντας έτσι οριστικά τον κάλαμον. Τύχη αγαθή! Ο θάνατος θα τον απαλλάξει από το πικρό ποτήρι των χρόνων της κατοχής κι ύστερα από τη δοκιμασία να δει, στα στερνά του, την περιοχή Μουργκάνας, που αγάπησε και απαθανάτισε με το έργο του, να γίνεται ο "κρανίου τόπος" μιας φρικτής αδελφοκτόνας αλληλοσφαγής!

θα τον τιμήσουν στη κηδεία του οι τοπικές αρχές και ο λαός της περιοχής. Εμπνευσμένο επικήδειο θα εκφωνήσει ο διευθυντής του δημ. σχολείου Τσαμαντά, αείμνηστος συνάδελφος Νίκος Γκάνιος και θα τον αποχαιρετίσει με τούτα τα ζεστά και εύστοχα λόγια: "Δεν εδημιούργησες οικογένεια, αλησμόνητε νεκρέ, δεν άφησες απογόνους. Δικαιούσαι όμως να πεις κι εσύ εκείνο που είπε ο Επαμεινώνδας στους συντρόφους του λίγο πριν πεθάνει μαχόμενος: "Δύο θυγατέρας κατέλιπον, την εν Λεύκτροις και Μαντινεία μαχην". Μας άφησες κι εσύ τις δυο σου θυγατέρες, τις δυο Μονογραφίες σου. Έκαμες το χρέος σου απέναντι στον τόπο που σε γέννησε. Οι γενεές που θα έρθουν θα σε θυμούνται και θα σε ευγνωμονούν..."

Το χρέος αυτό εκτελούμε σήμερα με τη σειρά μας οι συμπατριώτες του Νικολάου Νίτσου επανεκδίδοντας το έργο του. Και το παραδίδουμε κι εμείς στις επερχόμενες γενεές" κτήμα εσαεί".

Τσαμαντιώτης
Αθήνα 1992

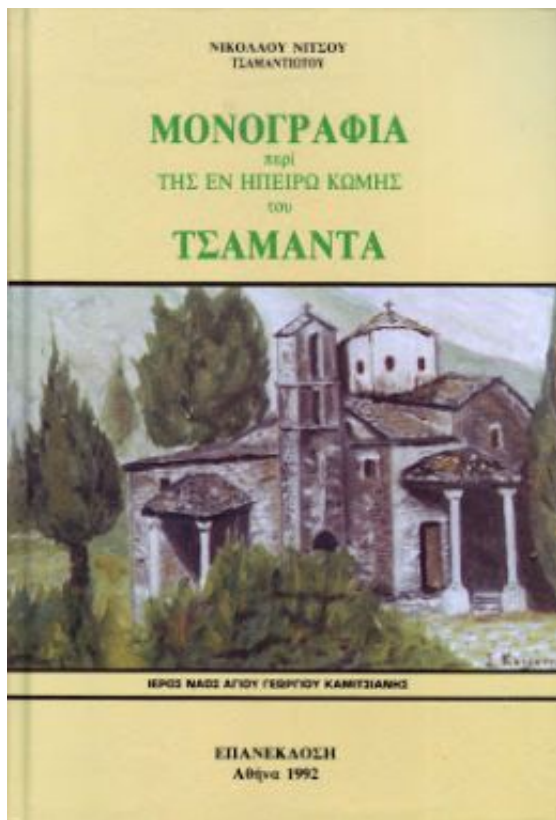
[Επάνω](#)

Ο ερημίτης λόγιος του Τσαμαντά Νικόλαος Νίτσος και το έργο του

•

•

Μαρτυρίες για τον Νικόλαο Νίτσο

Απόσπασμα από ιδιόχειρο γραπτό του [Ηλία Τσουρή](#) για τον παππού του Ν. Νίτσο.

Το 1914 επέστρεψε από την Κωνσταντινούπολη στη γενέτειρά του ο μπάρμπα-Νίτσος, αδελφός της γιαγιάς μου της Στάθως. Στο χωριό εξακολούθησε να ασχολείται με τραπεζικές εργασίες εξυπηρετώντας τους χωριανούς μετανάστες. Διακόσιες πενήντα, από τις τετρακόσιες οικογένειες του χωριού είχαν τότε έναν άνθρωπο στην Αμερική. Ήταν πολύ μεγάλος επίσης ο αριθμός των μεταναστών από τα διπλανά χωριά της Μουργκάνας, όπως Λιντίζντα, Πόβλα, Μπαμπούρι, Λιά και αυτά με εκατοντάδες μετανάστες.

Ο μπαρμπα Νίτσος ήταν τέρας μορφώσεως. Μιλούσε και έγραφε άνετα Τουρκικά, Γαλλικά, Αγγλικά, Ιταλικά και Αραβικά εκτός από την Ελληνική γλώσσα την οποία γνώριζε και χειριζόταν εξαιρετικά.

Ήταν συνδρομητής σε δύο ή τρεις Τουρκικές εφημερίδες- εγώ θυμάμαι τη Τζουμουριέτ - μια γαλλόφωνη που έβγαινε στην Πόλη, τους Times της Νέας Υόρκης, τις ελληνόφωνες Εθνικός Κήρυξ και Ατλαντίς της Νέας Υόρκης, τον Φάρο της Αλεξάνδρειας, την Ακρόπολη των Αθηνών, δυο Γιαννιώτικες, μια ημερήσια και μια εβδομαδιαία και την Θεσπρωτία Φιλιατών.

Ήταν επίσης πολύ μεγάλος φίλος του βιβλίου. Η βιβλιοθήκη και τα ντουλάπια του σπιτιού του ήταν γεμάτα βιβλία, ελληνικά και ξένα που μετά το θάνατό του το 1940 λεηλατήθηκαν.

Ο συγχωρεμένος ο παππούς ασχολήθηκε με την Λαογραφία και με την έκδοση σχετικών βιβλίων. Θυμάμαι μέχρι το 1935 που έφυγα απ' το χωριό ο κήπος του ήταν γεμάτος παιδιά, ανίψια και εγγόνια. Μας έδινε γλυκά και σοκολατάκια και τις μεγάλες γιορτές δίφραγκα και τάλιρα. Του Αγίου Νικολάου που ήταν η ονομαστική του γιορτή και στη γιορτή των Τριών Παίδων που ήταν η παραδοσιακή γιορτή του Νιτσέικου σπιτιού μαζεύονταν οι πέντε αδερφές του με τους άντρες τους με τα παιδιά και τα εγγόνια τους σύνολο 60-70 άτομα και επειδή ήταν Σαρακοστή έτρωγαν βακαλάο

με πατάτες στο φούρνο και κατακλυσμό από νηστίσιμες πίτες.

Εκείνη την εποχή η μάνα μου με έστελνε και του ζητούσα εφημερίδες. Φυσικά όχι για διάβασμα αλλά για γενική χρήση. Και εγώ που τότε πήγαινα στο Δημοτικό, διάβαζα όσες μπορούσα από τις ελληνόφωνες και μετά τις έπαιρνε η μάνα για κάθε χρήση και οι υπόλοιπες στις δάφνες!... Ευγνωμονώ πάντοτε αυτόν τον παλπού μου γιατί κοντά του έμαθα να αγαπώ τις εφημερίδες κι από αυτές έμαθα γράμματα, γνώρισα έστω κι από μακριά γίγαντες της σκέψης που με έμαθαν να σκέπτομαι, να παίρνω σωστή θέση στα καθημερινά προβλήματα να μπορώ να ενημερώνομαι για τα πάντα, πως σκέπτονται και τι κάνουν οι συνάνθρωποί μας στις άλλες χώρες, ακόμη και πως μπορώ να κρύψω την αμορφωσιά μου.

Αναμνήσεις της Λόπης Μαλάμη-Βεσδρεβάνη

Η Λόπη τον θυμάται που επισκεπτόταν τον πατέρα της τον δάσκαλο Βασίλη Μαλάμη στο σπίτι τους στην Θάνα. «**Μιλούσαν, λέει, χαμηλόφωνα και ποτέ δεν διέκοπτε ο ένας τον άλλον**».

Αυτό της έκανε τρομερή εντύπωση. Ήταν κάτι ασυνήθιστο.

Ακόμη την ημέρα της κηδείας του, η κάθε τάξη μαζί με τον δάσκαλό της επισκέφθηκε την σορό του θανόντος στο σπίτι του όπου παρευρίσκετο πλήθος κόσμου και μετά όλοι μαζί με δάκρυα στα μάτια τον συνόδευσαν μέχρι την τελευταία του κατοικία.

Ο Ν. Νίτσος ήτανε άγαμος. Κι έμενε στο πατρικό του μαζί με την ανιψιά του Κατερίνα και τη νύφη του από ανιψιό, Μαρίνα του Στολάκη.

Οι περισσότεροι χωριανοί μας θυμούνται τους περιπάτους του τις πρωινές και ιδιαίτερες τις απογευματινές ώρες. Ήταν προσηνής και εξυπηρετικός, συμμετείχε στα κοινοτικά και κοινωνικά θέματα και είχε προγραμματισμένο απλό και λιτό, τρόπο ζωής.

Μοιρολόγι που έγραψε και έστειλε το 1940 στην εφημερίδα ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ ο ξενιτεμένος συγχωριανός μας στην Αυστραλία, Νικόλαος Κένος

Τον Νίτσο τον Νικόλαο
Κι εγώ θέλω να κλάψω
Και μοιρολόι να του πω
Δυο λόγια να του γράψω

Όταν στα ξένα μάθαμε
Την ξαφνική θανά του
Από ψυχής πονέσαμε
Φίλοι και χωριανοί του
τι ζούσε 'κει στου Τσαμαντά
κι ο Τσαμαντάς μαζί του
και τον εγνώρισε παντού
η ξέχωρη γραφή του.

Ποιος την μονογραφία του
Δεν διάβασε δεν ξέρει;
Ποιόν απ' τα ξένα με το νου
Δεν έχει πίσω φέρει;

Δεν έχει φέρει στο χωριό
Με τ' όμορφα συνήθεια;
Δεν του ξανάπε της γιαγιάς

Τα τόσα παραμύθια;

Ο Γέρο Νίτσος πέθανε,
Ο νους του πια δεν πλάθει
Δεν θα διαβάζει ο Καίσαρης
Τον ντόπιο Γεροστάθη,

Στη «Θεσπρωτία» θα 'χουμε
Πια Καίσαρη και Πέτρο
Που να μη λείψουνε κι δυο
Χρόνια πολλά απ'το μέτρο

Τέλος ας τον σχωρέσουμε
Τον Νίτσο εχθροί και φίλοι
Που στην Εδέμ θα περπατεί
Με τον Χρηστοβασίλη.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΕΝΟΣ
Τσαμαντιώτης, στη Μελβούρνη

[Επάνω](#)